Joanna Piotrowska

„KANCYONAŁ PRUSKI" Z 1741 ROKU

JUBILEUSZOWE WYDANIE W ROKU REFORMACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Rok 2017 został ogłoszony przez samorząd województwa warmińsko-mazurskiego Rokiem Jubileuszowym 500-lecia Reformacji. Znaczącym akcentem obchodów stało się wydanie dzięki środkom samorządu reprintu „Kancjonału pruskiego" z 1741 roku, zwanego mazurskim, wraz z towarzyszącym mu opracowaniem autorstwa Janusza Jasińskiego i Janusza Małłka, porządkującym w kolejnych rozdziałach szereg zagadnień związanych między innymi ze strukturą kancjonału, redaktorem dzieła i jego współpracownikami, charakterem wybranych utworów, zagadnieniem tytułu i wpływem tej niewielkiej, a grubej, i bardzo znaczącej książki na kulturę literacką i językową użytkowników jej kolejnych, licznych wydań.

Jubileusz i wydawnictwo skłania do kilku refleksji. Reformacja, zapoczątkowana w 1517 roku wystąpieniem Marcina Lutra, przyniosła znaczące przemiany w zakresie dogmatów wiary, a także w języku. Nacisk położono na potrzebę przekazywania słowa Bożego, najbliższego w treści ewangelicznemu oryginałowi, w językach narodowych zrozumiałych dla ogółu wiernych. Doprowadziło to z jednej strony, przez studia nad Biblią, do narodzin nowożytnej krytyki źródeł filologicznych, z drugiej – przez rezygnację z łaciny w liturgii i tekście Pisma do przemiany dotychczasowych języków „wulgarnych" (łac. *vulgaris* – zwykły, pospolity) w powszechne narzędzie ekspresji spraw świętych i literackiej komunikacji. Procesy te przekroczyły zresztą szybko granice wyznaniowe i wpłynęły na całokształt kultury europejskiej.

W wyznaniu reformowanym źródłem i normą wiary i nauczania jest Biblia – *sola Scriptura*. Prawdy zapisane w Piśmie mogą być upowszechniane przez komentarz – kazanie, a także przez pieśni, które od czasów i z aprobatą Marcina Lutra pełniły funkcję dodatkowego wykładu prawd wiary. Zebrane pie-

1-2. *Jubileuszowy reprint „Kancjonału pruskiego" wraz z opracowaniem. Fot. Pracownia Wydawnicza „ElSet".*

śni, zarówno utwory dawne, jak i nowo tworzone oraz psalmy, towarzyszące rokowi liturgicznemu, tworzyły śpiewnik – kancjonał, w którego nazwie zachował się stary źródłosłów łacińskiej nazwy pieśni – *cantio*.

Splot czynników wyznaniowych, politycznych i kulturowych związanych z reformacją doprowadził do unikatowego zjawiska, jakim było przetrwanie w kolejnych stuleciach pięknej, archaicznej staropolszczyzny jako narzędzia modlitwy i pieśni części mieszkańców ziem Prus Książęcych. Luter nobilitował w określonym momencie historycznym język codzienny wiernych jako język wyznawania wiary. Na ziemiach nowo utworzonych Prus Książęcych był to niemiecki, ale też litewski, istniejący jeszcze pruski oraz polski, język dawnych osadników z Mazowsza – Mazurów. Polszczyzna w *Prusiech niegdyś krzyżackich*, uchwycona i utrwalona w praktyce wyznaniowej, była związana ze świadomością religijną. Jako język Pisma i modlitwy zachowała przez następne lata solenność i powagę, a obok nowo powstających utworów zachowała wiele dawnych, nienaruszonych formuł, sięgających reformacyjnego wieku XVI, a nieraz i wcześniejszych. Język został utrwalony

w strukturze wyznania, a nie w samoidentyfikacji w ramach państwa czy narodu w jego późnym, XIX-wiecznym znaczeniu.

Odrębność językowa wymagała odrębnych starań. Pierwszy zbiór polskich pieśni został wydany w Królewcu w roku 1547 przez Jana Seklucjana, proboszcza tamtejszej parafii polskiej. W XVI i XVII wieku w Królewcu, Toruniu, Gdańsku ukazywały się kolejne śpiewniki, uzupełniane o nowe utwory, coraz obszerniejsze. W 1741 roku Jerzy Wasiański, proboszcz kościoła ewangelickiego w Nidzicy, absolwent gimnazjum akademickiego w Elblągu i królewieckiej Albertyny, ukończył redakcję zbioru pieśni polskich (w sumie 781 pieśni) oraz około 100 modlitw kościelnych i okolicznościowych. Jerzy Wasiański zmarł w Nidzicy, tuż po ukończeniu prac redakcyjnych. Zbioru nie ułożył w całości samodzielnie, to jemu przypisuje się jednak wiodącą rolę. Opatrzony przywilejem króla pruskiego Fryderyka Wilhelma kancjonał ukazał się w tym samym roku w królewieckiej oficynie Jana Henryka Hartunga pod iście jeszcze barokowym tytułem: „Nowo wydany Kancyonał Pruski: Zawieraiący w sobie Wybor Pieśni Starych i Nowych, Z ziemi Pruskiey i Brandenburskiey zwyczaynych, Sentencyą albo wierszem Pisma S. nad każdą Pieśnią, Z gorliwymi modlitwami kościelnymi pospolitymi i osobliwymi wszystkim wobec służącymi, A oraz też z potrzebnym Reiestrem, I Przedmową nauczaiącą, jakim sposobem tego Kancyonału każdy ku zbudowaniu swemu zażywać ma". Zbiór towarzyszył odtąd stale ewangelickiej społeczności mazurskiej i cieszył się ogromnym powodzeniem. W tej formule wydawano go aż do lat 20. XX wieku (z kilkoma korektami po drodze), stale w tej samej oficynie. Kancjonał towarzyszył wiernym w ciągu całego życia; składano go w rękach zmarłych.

Kancjonał Wasiańskiego to dzieło niejednorodne, swobodnie przenikają się tu różne wartości artystyczne i epoki. Wyznacznikiem nie jest konfesja autorów, gdyż w zbiorze znajdują się utwory poetów katolickich, w tym jezuickich, o ile treść religijna jest dopuszczalna również na gruncie luteranizmu. Zasadą doboru pieśni była zgodność doktrynalna i kryterium językowe. W kancjonale odnajdziemy tłumaczenie hymnu wczesnego chrześcijaństwa „Te Deum laudamus/Ciebie Boga wysławiamy" (tu rozpoczynającą się od słów *Boga! Cie chwalemy*), pieśni o średniowiecznym rodowodzie, w tym odmianę jednego z najstarszych znanych polskich tekstów religijnych, wielkanocnej pieśni „Chrystus z martwych wstał jest" (*Chrystus Pan zmartwychwstał*), utwory oraz tłumaczenia dokonane przez poetów polskiego renesansu – między innymi Mikołaja Reja, Andrzeja Trzecieskiego i niebędącego przecież luteraninem Jana Kochanowskiego, staropolskie pieśni i przekłady z XVII i XVIII wieku, w tym bardzo liczne przekłady z języka niemieckiego (zawsze z podaniem tytułu oryginału i z osobnym spisem treści dla *Pieśni niemieckich na język Polski przełożonych*). Szczególnie chyba nam bliska jest obecność w kancjonale dzieł poetyckich Jana Kochanowskiego. W kancjonale znalazło się 37 jego utworów, w tym 32 psalmy z „Psałterza Dawidowego", o uniwersalnej głębi i pięknie języka, które przez stulecia służyły żywej modlitwie społeczności mazurskiej.

Pieśń pozostała pieśnią, nie przedmiotem literackich badań.

Kancjonał pruski Wasiańskiego od początku wydawany był bez zapisów nutowych. Pieśni przekazywane niegdyś z pokolenia na pokolenie w wersjach śpiewaczych dziś dla wielu czytelników pozostają jedynie tekstem do cichej lektury. W roku 500-lecia reformacji mamy okazję sięgnąć po nie ponownie, zaopatrzeni w pogłębioną wiedzę dzięki towarzyszącemu reprintowi opracowaniu.

Joanna Piotrowska

Reprint „Nowo wydanego Kancyonału Pruskiego […] *w Królewcu* […] *roku 1741" wykonano z egzemplarza przechowywanego w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie (BJ St. Dr. 313 I). Towarzyszy mu opracowanie Janusza Jasińskiego i Janusza Małłka „Kancjonał mazurski: przedwczoraj, wczoraj, obecnie", Olsztyn: Pracownia Wydawnicza „ElSet", 2017. Integralną częścią opracowania jest zdigitalizowany na płycie CD „Nowo wydany Kancjonał Pruski…" w edycji z roku 1911. Wydawnictwa można zakupić w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Olszty-nie oraz w Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych.*

Starodruk 313 I będący podstawą edycji dostępny jest na platformie internetowej Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej.